

GRAŻYNA GUNIA

Terapia logopedyczna dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy

WYBRANE PROBLEMY
TEORII I PRAKTYKI
SURDOLOGOPEDYCZNEJ

TERAPIA LOGOPEDYCZNA
DZIECI Z ZABURZENIAMI
SŁUCHU I MOWY

Wybrane problemy teorii i praktyki surdologicznej

Grażyna Gunia

TERAPIA LOGOPEDYCZNA
DZIECI Z ZABURZENIAMI
SŁUCHU I MOWY

Wybrane problemy teorii
i praktyki surdologopedycznej

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2006

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006

Recenzent:
prof. dr hab. Aniela Korzon

Redakcja wydawnicza:
Ewelina Wrona

Korekta:
Ewa Ślusarczyk

Projekt okładki:
Ewa Beniak-Haremska

ISBN 83-7308-776-1
ISBN 978-83-7308-776-7

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie II uzupełnione, Kraków 2006

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

Rozdział I

Wprowadzenie do teoretycznych podstaw terapii logopedycznej dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy	9
--	---

1. Surdologopedia jako specjalizacja zawodowa logopedii.....	9
2. Przedmiot badań, cele i zadania surdologopedii	12
3. Podstawowe terminy i ich definicje	15
4. Rozwój myśli surdologopedycznej w Polsce i na świecie.....	33
4.1. Sylwetki naukowców – pionierów surdologopedii w Polsce.....	34
5. Współczesny model organizacji opieki nad dziećmi niesłyszącymi w Polsce	41

Rozdział II

Wybrane zagadnienia z anatomii, fizjologii i patologii narządu słuchu	69
--	----

1. Budowa i funkcjonowanie narządu słuchu	69
2. Podstawowe wiadomości z akustyki	74
3. Fizjologia przenoszenia i odbierania dźwięków	78
4. Badanie słuchu	80
5. Etiologia wad słuchu.....	90
6. Charakterystyka uszkodzeń narządu słuchu.....	96

Rozdział III

Porozumiewanie się, mowa i jej zaburzenia spowodowane wadą słuchu	103
1. Zaburzenia słuchu i mowy a rozwój psychomotoryczny dziecka	103
2. Trudności w opanowaniu systemu językowego przez dzieci z głuchotą prelingwalną	109
2.1. Zniekształcenia systemu fonetycznego	111
2.2. Stopień opanowania systemu leksykalnego	117
2.3. Nieprawidłowości w opanowaniu systemu gramatycznego	120
3. Porozumiewanie się osób głuchych	122

Rozdział IV

Zasady i metody terapii logopedycznej dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy	129
1. Zasady pracy z dzieckiem z wadą słuchu i mowy	129
2. Metody terapii logopedycznej	140
3. Ćwiczenia kształtujące i wspomagające rozwój mowy dziecka niesłyszącego	148
3.1. Ćwiczenia oddechowe	150
3.2. Ćwiczenia usprawniające motorykę narządów artykulacyjnych	154
3.3. Ćwiczenia fonacyjne	158
3.4. Ćwiczenia artykulacyjne	162
3.5. Ćwiczenia słuchowe	167
3.6. Ćwiczenia logorytmiczne	175
3.7. Ćwiczenia w odczytywaniu wypowiedzi z ust	180
4. Teorie i metody kształtowania systemu językowego dzieci niesłyszących ...	183

Rozdział V

Diagnoza logopedyczna dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy	195
Bibliografia	213
Nota o Autorze	228

WSTĘP

Ograniczenia zdolności poznawczych i możliwości umysłowych dzieci z uszkodzonym narządem słuchu, powodujące utrudnienia w naturalnym kształtowaniu się mowy, wymagają stosowania specjalnych oddziaływań logopedycznych. Aby były one właściwe, muszą się opierać na ogólnych założeniach obowiązujących w logopedii, z uwzględnieniem specyfiki rozwoju i rehabilitacji osób niepełnosprawnych w zakresie percepcji słuchowej.

Złożoność pracy z dziećmi niesłyszącymi i słabosłyszącymi* sprawia, że każdy logopeda musi znać nie tylko podstawowe pojęcia związane z różnymi aspektami mowy, teorii informacji i komunikacji, ale musi również poznać specyfikę porozumiewania się osób głuchych i jego uwarunkowania bio-psycho-społeczne. Surdologopeda musi mieć wiadomości niezbędne do ustalania diagnozy i zaplanowania przebiegu terapii logopedycznej. Na podstawie interdyscyplinarnej wiedzy różnymi metodami i technikami pracy logopedycznej kształtuje mowę, stymuluje rozwój sprawności językowych oraz usprawnia, koryguje, kompensuje i dynamizuje funkcje psychomotoryczne jednostki.

Opracowanie *Terapia logopedyczna dzieci z zaburzeniami słuchu i mowy. Wybrane problemy teorii i praktyki surdologopedycznej* jest adresowane przede wszystkim do tych osób, które są zainteresowane problematyką kształtowania i terapii mowy dzieci niesłyszących. Kolejne rozdziały zawierają omówienie elementarnych zagadnień dla tych osób, które nie mają interdyscyplinarnego przygotowania logopedycznego.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, które można podzielić na dwie części. W pierwszej omówiono najważniejsze założenia teoretyczne surdologopedii, natomiast w drugiej przedstawiono praktyczne wskazówki

* Za *Słownikiem Ortograficznym PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* pod red. E. Polańskiego, Warszawa 2003 przyjmuje się łączną pisownię tego terminu.

dotyczące metodyki pracy logopedycznej z dziećmi z zaburzeniami słuchu i mowy.

Na początku pracy podjęto próbę usytuowania surdologopedii w systemie interdyscyplinarnych założeń logopedii. Podejmując złożoną problematykę kształtowania i terapii mowy dzieci niesłyszących i słabosłyszących, usystematyzowano szereg terminów, które funkcjonują w teorii i praktyce surdologopedii – w słownictwie logopedycznym stosuje się wiele terminów zaczerpniętych z nauk medycznych, pedagogicznych, psychologicznych, lingwistycznych. Przedstawiono również rys historyczny i sylwetki wybranych naukowców – pionierów surdologopedii w Polsce, oraz współczesny model organizacji opieki nad dziećmi niesłyszącymi.

W rozdziale drugim omówiono medyczne podstawy terapii logopedycznej, tzn. elementy anatomii, fizjologii i patologii narządu słuchu. Przedstawiono zarówno zagadnienia dotyczące budowy i funkcjonowania narządu słuchu, jak i wiadomości z zakresu przyczyn, rodzajów wad słuchu oraz sposobów ich badania.

Biorąc pod uwagę specyfikę opracowania, w kolejnych rozdziałach omówiono zagadnienia porozumiewania się osób, u których mowa nie kształtuje się w sposób naturalny, a jej zaburzenia determinują stosowanie określonych zasad i metod rozwoju kompetencji komunikacyjnych tych osób.

Dalsza część pracy zawiera praktyczne wskazówki dotyczące kształtowania i terapii mowy przez całościowe planowanie nabywania sprawności i kompetencji komunikacyjnych.

Zagadnienia zawarte w opracowaniu nie wyczerpują problematyki terapii logopedycznej dzieci niesłyszących. Mają one charakter syntetyczny, z podaniem literatury. Autorka ma jednak nadzieję, że niniejsze opracowanie będzie motywacją do studiowania surdologopedii oraz inspiracją do teoretycznego i praktycznego doskonalenia warsztatu pracy osób zajmujących się wychowaniem i terapią dzieci oraz dorosłych z wadą słuchu.

Serdecznie dziękuję Recenzentowi pracy – Profesor dr hab. Anieli Korzon – za cenne uwagi merytoryczne przy pisaniu książki oraz za kształtowanie mojej wiedzy i umiejętności surdologopedycznych.

Rozdział I

WPROWADZENIE DO TEORETYCZNYCH PODSTAW TERAPII LOGOPEDYCZNEJ DZIECI Z ZABURZENIAMI SŁUCHU I MOWY

1. Surdologopedia jako specjalizacja zawodowa logopedii

Teoria mowy, jej zaburzenia i terapia były przedmiotem badań w obrębie wielu dziedzin naukowych już w czasach przeszłych.

W starożytności, w IV wieku p.n.e., Demostenes – mówca i polityk grecki – mobilizował swoich rodaków do obrony wolności słowa, zaznaczając, że dobrze przygotowany mówca nigdy nie przekracza „miary przynależnej” (za: Wołoszyn, 1965). Kwintylijan – retoryk i pedagog rzymski – opracował w podręczniku wymowy szereg praktycznych wskazówek wychowawczych i dydaktycznych, które miały kształtować prawidłową mowę i mówcę idealnego (za: tamże).

W Polsce termin „logopedia” zaczął się upowszechniać w 1960 roku, kiedy to w Lublinie ukazał się pierwszy numer czasopisma „Logopedia – Zagadnienia Kultury Żywego Słowa”. Należy jednak zaznaczyć, że termin ten funkcjonował już wcześniej w polskiej literaturze specjalistycznej. M. Łączkowska w „Nowinach Lekarskich” z 1936 roku używa tego terminu w znaczeniu „terapia mowy” (Kaczmarek, 1991, s. 5).

W polskich przedwojennych leksykonach (Lam, 1931, kol. 1198, 1199) nie uwzględniano terminu „logopedia”, ale pojawiają się takie pojęcia, jak:

- „logopathia”: dla określenia zбоczeń mowy;
- „logoneuroza”: zaburzenia mowy na tle nieorganicznych zmian nerwowych;
- „logomanja”: chorobliwa wielomówność.

Słownikowe odnotowanie terminu „logopedia” jako działu pedagogiki specjalnej, zajmującej się badaniem i leczeniem wad mowy, pojawia się dopiero w *Słowniku języka polskiego* W. Doroszewskiego z 1969 roku.

Rozproszenie terminologiczne wymagało uporządkowania i powiązania wyników badań naukowych, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, które jako całość wiedzy stanowią o szczegółowej dyscyplinie naukowej, jaką jest logopedia. Zadania tego podjęli się I. Styczek i L. Kaczmarek.

I. Styczek jako autorka pierwszego, wielowymiarowego opracowania książkowego *Zarys logopedii* definiuje logopedię jako

nauczę o kształtowaniu prawidłowej mowy, usuwaniu wad mowy oraz nauczaniu mowy w wypadku jej braku lub utraty (1968, s. 13).

Natomiast L. Kaczmarek, twórca polskiej logopedii, podaje, że w ujęciu ośrodka lubelskiego

jest to dyscyplina samodzielna, multiinterdyscyplinowa, a jako taka stanowi część składową bloku humanistyczno-biologicznego (1991, s. 5).

Zgodnie z teoretycznymi założeniami L. Kaczmarka, logopedia jest samodzielną dyscypliną naukową, której przedmiotem badań jest mowa we wszystkich aspektach: embriologicznym, patologicznym, społecznym i artystycznym.

1. Aspekt embriologiczny obejmuje szeroko pojętą profilaktykę zaburzeń mowy oraz tworzenie optymalnych warunków do kształtowania mowy dzieci, czyli dbanie o jej prawidłowy i jak najlepszy rozwój.
2. Aspekt patologiczny odnosi się do usuwania zaburzeń mowy lub nauczania mowy w wypadku jej braku lub utraty. Eliminowanie zaburzeń mowy łączy ze sobą zagadnienia diagnostyki i metodyki terapii logopedycznej zarówno dzieci w normie intelektualnej, jak i dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, w tym dzieci z uszkodzonym narządem słuchu.
3. Aspekt społeczny zajmuje się diagnozą i terapią następstw zaburzeń mowy, do których najczęściej zalicza się zakłócenia w rozwoju społeczno-emocjonalnym i umysłowym.
4. Aspekt artystyczny uwzględnia kulturę żywego słowa, zajmującą się poprawnością języka potocznego, publicystycznego i artystycznego.

Wielospektowe ujęcie mowy wyznacza interdyscyplinarny charakter logopedii, która wypracowała teoretyczne i praktyczne założenia naukowe, zajmujące się w mniejszym lub w większym stopniu mową. W świetle przedstawionych poglądów przedmiotem badań logopedii jest teoretyczna i praktyczna strona mowy. Badania naukowe nie mogą funkcjonować w oderwaniu od strony praktycznej nauk, które ją wspomagają, np. medycznych czy humanistycznych. Logopedia opiera się na wiedzy teoretycznej wszystkich dziedzin, które zajmują się badaniami różnych aspektów mowy, dlatego jej strony naukowa i praktyczna tworzą jedną, nierozdzieloną całość.

W modelowej koncepcji L. Kaczmarka (tamże, s. 9), teoretyczny charakter logopedii dzieli tę naukową dyscyplinę na osiem działów:

1. Teoria mowy.
2. Kształtowanie się mowy u dzieci.
3. Kształtowanie mowy u dzieci z upośledzonym słuchem.
4. Porozumiewanie się głucho-niewidomych.
5. Percepcja wypowiedzi.
6. Fonetyka artykulacyjna, akustyczna, audytywna i wizualna.
7. Patologia (zaburzenia) porozumiewania się językowego, słownego i pisemnego.
8. Teoria kultury żywego słowa.

Teoria logopedii uwzględnia między innymi działy, które dotyczą specyfiki porozumiewania się osób z uszkodzonym narządem słuchu, problemami kształtowania mowy tych osób oraz zagadnienia fonetyki akustycznej i wizualnej.

W praktyce logopedia obejmuje cztery specjalizacje zawodowe: logopedię wychowawczą, korekcyjną, artystyczną i surdologopedię. Jak podaje L. Kaczmarek (tamże), każdą z tych specjalizacji charakteryzuje określony zakres treści, form, metod i środków terapii logopedycznej, jednak wszystkie łączy wspólny cel i przedmiot oddziaływań – kształtowanie mowy.

Praktyka logopedyczna wykazała, że spośród wymienionych specjalizacji najlepiej funkcjonują logopedia korekcyjna i surdologopedia. Odmienne stanowisko na temat specjalizacji zawodowych logopedii przyjęło Kolegium Logopedyczne obradujące na konferencji naukowej w Krakowie w 1991 roku. Opracowano i zaproponowano utworzenie następujących